

PROBATE - DINÉ NÁÁDIILYÁAGO BINICHÓ'ÍYÉĘ BAA HWIINÍ'Í

Díí na'alkid bee nihil hane'dooígíí éí t'óó chí'ít'áago hane' át'é dóó doo éí bee haz'áanii bee kót'áo í'dííłıl nıı da. Aadahwiinít'íjdéé' ánígo éí díí hane' éí t'áá kót'éhégo bik'ehgo á'jıl'íjgo bee haz'áanii bee na'anish bíghahdi ájıılaadoo doo nígo ályaa da. Bee haz'áanii t'áá álahjı' lahgo ánáá'nıılıgıı biniinaa díí baa hane'ígııshjı' lahgo ánáádaadzaago da át'éé doo. Éí baą t'áá agha'diit'aahıı la' aahwiinıt'ıjgi áda'ool'ıjılgıı yee nich'ı' hadoodzih dóó níká adoolwol:

Adeıı Adahwiinıt'ıjgóné' t'áá hó ádá yájlıti' ııyisıı ádaat'éégóó baa hane'ígıı éí díí Naaltsóos Bik'ehgo T'áá Hó Ádaa Atıjıt'ı Baa Hane' bee hodees'áhıgi bikáá'

HA'ÁT'ÍÍ ÓOLYÉ DINÉ NÁÁDIILYÁAGO BINICHÓ'Í DÓÓ BINAALYÉHÉ YÉĘ BAA HWIINÍ'Í, PROBATE?

Diné náádiilyáago binichó'ıyéę baa hwiinıt'ınıgıı éí bee haz'áanii bik'ehgo bina'anishgo aadahwiinıt'ıjdóó háı da yaąh niıleehgo bee haz'áanii bik'ehgo bídadéet'i', legal affairs, nıt'éé'yéę bee bíhólnııhgo hasht'eii doolııl. **Diné náádiilyáhıgıı éí “decedent” deıłnı.**

HAIT'ÉEGOSH ÉÍ DINÉ NÁÁDIILYÁAGO BINICHÓ'Í DÓÓ BINAALYÉHÉ PROBATE BEE BAA HWIINÍ'Í?

Diné náádiilyáago binichó'ıyéę baa hwiinıt'ınıgıı éí diné ła' bikéé' áhásdıjıdgo binichó'ı bee haz'áanii bik'ehgo **bızhı' t'áá dabıkáa'ıı** (kéyah dóó hooghan, béeso bá hooghandı bíbéeso sinilgi, chidı, da'ınıısh dı béeso yisnilgo, kin naazhjaa'góó béeso a'nınilgo, kódaat'éhıgıı). Binichó'ıyéę éí **“decedent's estate”** deıłnı.

HAIT'ÉEGOSH ÉÍ DINÉ NÁÁDIILYÁAGO BINICHÓ'Í DÓÓ BINAALYÉHÉYÉĘ PROBATE BEE DOO BAA HWIINÍ'Í DA?

Diné náádiilyáago binichó'ıyéę baa hwiinıt'ınıgıı, probate éí binaalyéhé doo binaaltsóos, title, dahólnıgıı náána łaahjı' nıdeet'aahgo **doo bee na'anish da** inichó'ı hooghangóné' bee hahodıt'éhıgıı, ootseed da t'áá na'adeet bee ha'dıt'éhıgıı, nıda'ash ch'ąą'ıgıı, dóó t'áá ha'át'ııshıı naalyehé t'áá bí nıt'éé'ıgıı.

Diné náádiilyáago binichó'ıyéę baa hwiinıt'ınıgıı, probate éí **doo bee na'anish da** t'ahdıı naagháháadaá' binichó'ı bee haz'áanii binahjı' bızhı' dabıkáa'yéę, titled, aahwiinıt'ıjgóné' t'áadoo baa hwiinıt'ını kódadoolnıılgóó hasht'e yıılaago, non-probate transfer áyıılaago. Anichó'ı doo aahwiinıt'ıjgóné' nıdadıt'ánıgıı, non-probate transfer éí kéyah dóó kin háıda bıł alts'áá' ak'ıızgo, kéyah dóó kin ádaat'éıı t'áá ııdáá' kódadoolnııljı' bee nıdahodııst'ánıgıı háadı da náábi'diilyáago “Transfer on Death Deed” ádaalyaaıgıı, béeso bá hooghangóné' sinilgıı nıdahodoolyeelgóó, Payable on Death, bee nıdahodııst'ánıgıı, dóó hanaalyéhé nahaniıh yá yıızı'ıgıı, broker, nahaaznıı'ıgıı nıdadıdoot'aaljı' bééhózingo ályaaıgıı.

A “SMALL ESTATE” WOLYÉHıGıı ÉÍ DOO AAHWIINıt'ıjGÓNE' BINA'ANISH DA

“Small estate” éí diné náádiilyáhıgıı binichó'ı béeso ashdladıın dímııl yázhı t'áá bıch'ı'go báąhılıjgo bee hólóó nıt'éé'go **dóó** kéyah, hooghan, dá'ák'eh, ádaat'éıı doo bee hólóó da nıt'éé'go. Díı ąą'adıılıılgo yıdııłtah [Section 45-3-1201 NMSA 1978](#).

Diné náádiilyáhıgıı binichó'ı béeso ashdladıın dímııl yázhı t'áá bıch'ı'go báąhılıjgo bee hólóó nıt'éé'go éı binichó'ı nıdadıdoot'aal t'áadoo aahwiinıt'ını naaltsóos, “Affidavit of Successor in Interest”, choo'ıjgo bee

binichó'í nít'ée'yęę nideididoo'aal naakigo haz'á behool't'éego t'éiyá:

Diné náádiilyáádóó **tádiin yiskąągo dóó; dóó**

Binichó'í aahwiinít'íidi probate bee nidadidoot'áál doo bee ni'iltsóósgóó.

Naaltsoos bik'ehgo binichó'í nidoo'nihígíí, "Affidavit of Successor in Interest", éí inichó'í baa deet'aahígíí bízhi' bikáa' doo dóó bik'i ni'it'ąągo notarized ályaa doo.

Naaltsoos bik'ehgo binichó'í nizhdoonihgo ályaaígíí éí béeso bá hooghandi jiníltsoozgo bibéeso ch'izhdoojih dóó binichó'í binaaltsoos bíł nahaz'ąądi, Chidí Binaaltsoos da Bá nahaz'ąądi, Motor Vehicle Division, chidí binaaltsoos yízhí bikaa'ígíí łahgo ázhdoolíł.

Kééhót'íidi Diné Náádiilyáii Binichó'í Baa Hwiinít'íigi probate court nabídíłkidgo Affidavit of Successor in Interest naaltsoos hait'éego shójooł't'eeh.

SPOUSE DINÉ NÁADIILYÁAGO BINICHÓ'Í DOO AAHWIINÍT'Í BÁ NIIT'AAH DA KÉEHAT'ÍI NÍT'ÉE' YĘĘ YIL SIKÉE NÍT'ÉE'ÍGÍÍ BAA DEET'AAHGO

Náádiilyáhígíí iyisíí bighan nít'ée'ígíí éí yil sikée nít'ée'ígíí baa didoot'áál aahwiinít'íigo binichó'í baa hwii nít'ínígíí, probate t'áágééd. Éí éí "Affidavit of Surviving Spouse" ályaaago bee ákódoolníł (kwe'é baa ídííłtah [Section 45-3-1205 NMSA 1978](#)) ts'ídá kódahoot'éego t'éiyá:

Náádiilyáádóó **hastąą** nídeezidgo; **dóó**

Diné náádiilyáago binichó'í baa hwiidínóót'íł doo bee ni'iltsóós góó; **dóó**

Iyisíí bighan nít'ée'ígíí t'éiyá náána łahgóó nideet'aahgo; **dóó**

Náádiilyáhígíí dóó yil sikée nít'ée'ígíí yaa nidilt'éego hooghan ałch'ishdée' bí nít'ée'go, community property nilłigo, **éí doodago** t'ahdii naagháhaadąą' yil sikéhígíí bighan will bee yeidini'ąągo; **dóó** Bighan nít'ée'ígíí bááhílinígíí, nahdęę' hooghan ináolta'í bik'iji' wólta'ígíí bik'ehgo béeso ashdladi neeznáadiin dimíł yázhí t'áa bich'į' di dayólta'go.

Naaltsoos Affidavit of Surviving Spouse ályaaígíí éí yil sikée nít'ée'ígíí bízhi' áyiilaa dóó bik'i ni'it'ąągo.

Naaltsoos affidavit éí álts'ísigo hadahwiisdzo yii' kééhat'íi nít'ée'ígíí naaltsoos íł'íni néidiiltsooz dóó binaaltsoos atah yiníltsoozgo.

Náádiilyáii Binichó'í Baa Hwiinít'í bíł haz'ánigi na'ídííłkił éí díí naaltsoos Affidavit of Surviving Spouse háadi shójooł't'eehígíí.

HÁADISH DÓÓ HAHGOSHA' NÁADIILYÁII BINICHÓ'Í BAA HWIINÍT'Í BEE NI'JILTSOS?

Binichó'í nít'ée'ígíí baa hwiinít'í ádoolníłgo Diné Náádiilyáii Binichó'í Baa Hwiinít'í **Probate Court-góne'** bee ni'dooltsos álts'ísigo hadahwiisdzójí sidáago náádiilyáhígi.

Bééniłniih: Łah da éí Adeii Aadahwiinít'íigi anichó'í baa hwiinít'ínígíí biniyé ni'jiltsos. Náádiilyáii Binichó'í Baa Hwiinít'í Probate Courtdeęę' ákót'éego yee hoł dahoolne'go éí ákót'éego ázhdoolíł. Kódzaago éí

agha'diit'aahii bee bił hozhdoolnih. Áájí hane'ígíí díí naaltsos self help guide doo bikáá' ályaa da.

Náádiilyáii Binichó'í Baa Hwiinít'í bina'anish éi hái da doo agha'diit'aahii nilínígíí bá ahóót'i' go bee biká aná'álwo'go aahwiinít'í' dóo Binichó'í Baa Hwiinít'í Adeii Aadahwiinít'í doo bił yah adoot'ihígíí éi kót'éego bee haz'á. Náádiilyáii Binichó'í Baa Hwiinít'ííí naaltsos nijíłtsóosgo tádiin béeso bą́áhíłí.

Náádiilyáii Binichó'í Baa Hwiinít'íígi naaltsos dóo hadil'í bina'niltinígíí éi Probate Courtjí dahóló. Naaltsos chodaa'inígíí ałdó' kwe'é béesh nitsékeesí bee shójoolt'eeh <https://www.nmcourts.gov/forms.aspx>.

Náádiilyáii Binichó'í Baa Hwiinít'í éi diné náádiilyééh dóo asdla' yił kááhdóo táá' nááhají' t'áa hoolzhishgi bee ni'jłtsos.

Bééniłnih: Náádiilyáii Binichó'í Baa Hwiinít'í éi táá' nááhái dóo yówohjí' hoolzhishgo t'áa bee ni'zhdooltsos binichó'í keyah dóo chidí dóo hoghan ádaat'ei binaaltsos, title bízhi' dabikáá'yéé baa dadeest'ánígíí bízhi' bikáá' ádadoolniił t'ei biniyé aahwiinít'íhgo t'ei ákót'é. Kwe'é aą' ádíłiıłgo yidíłtah [Section 45-3-108 NMSA 1978](https://www.nmcourts.gov/forms.aspx).

BINICHÓ'Í ÁDOOLNÍŁGI T'AHDI NAAGHÁHÁHDÁÁ' YIK'EH ÁHOOLAAGO, WILL HÓLÓQO, ANICHÓ'Í BAA HWIIDÍNÓOT'İİŁ BINİYÉ Nİ'İŁTSÓOSGO

Náádiilyáii naaltsos bik'éhgo binichó'í ádoolniiłgíí, Will wolyé, yee hadiilaago éi háishíí naaltsos niyiłtsóosígíí **Will íyisíí áyiilaayéé** aahwiinít'íígi yah azhdooltsos dóo naaltsos éi naaldiilyá níigo ályaaígíí, death certificate béé'ályaago dóo naaltsos chodaa'inígíí Náádiilyáii Binichó'í Baa Hwiinít'íígi yah azhdoojih.

Náádiilyáii Binichó'í Baa Hwiinít'í biniyé ni'jłtsóosgo náádiilyáii naaltsos bik'éhgo binichó'í ádoolniił will hólóqo binijilnishgo ájiił'íhígíí éi kwe'é dabikáá' [Form 4B-101 NMRA](https://www.nmcourts.gov/forms.aspx). Díí naaltsos kwe'é hóló béesh nitsékeesí bee nízhdiiltsos <https://www.nmcourts.gov/forms.aspx>.

Aadahwiinít'í dóo éi naaltsos will wolyéego náádiilyáii yiyíłzhi'ígíí binichó'í yá sizíigo, “Personal Representative” (“PR”), iidoolíł éi náádiilyáhígíí binichó'í yá yáłti' doo. Personal Representative éi ałdó' “Executor” deilni.

NÁADIILYÁII BINICHÓ'Í BAA HWIINÍT'Í BEE Nİ'İŁTSÓOSGO NÁADIILYÁII BINICHÓ'Í ÁDOOLNÍŁGÓO WILL DOO HÓLÓQO DAGO

Will wolyéhígíí t'áadoo áyiilaagóo náádiilyáago éi binichó'í ádoolniiłgíí t'áadoo yik'eh áhoolaagóo éi “intestate”-go náádiilyá wolyé. Yootó Nitsaa Hahoodzojí éi “Intestacy Laws”, anichó'í ádoolniił t'áadoo bik'eh áhoolyaa dago bee haz'ánii bik'í daasti' éi bik'éhgo anichó'í bą́ah áhásdiiłii yáh yáłti' dooígíí, dóo háishíí nááldiyáii binichó'í bí dooleel, dóo haa niłtsogo binichó'í bee hólółniił doo kót'éego hasht'eel'íh.

Yił sikée nit'éé'ígíí éi ts'ídá atisdi binichó'í yá yáłti' doogo bee haz'á, éi bikéédéé' éi ba' álchíni. Hái da náádiilyáii binichó'í bá yáshti' doo nízingo éi diné aláají' bik'i hodidoonihígíí t'áa altso hach'í' lá da'áleehgo t'ei bee ahóót'i'.

Háishíí probate yee ni'íłtsóosígíí death certificate bik'i ni'it'ánígíí, béé'ályaaígíí éi dooda, dóo diné náádiilyáhígíí binichó'í bá yáshti' doo daanígíí t'áa altso lá daaniigo naaltsos bízhi' yikáá' ádayiilaagíí

béeda'alyaago, dóo probate bina'anishgo naaltsoos yah iidoojih.

T'ahdii naagháháadą́ binichó'í ádooníílgíí Will doo naaltsoos áyiilaa dago probate biniyé ni'ílsóosgo bik'ehgo á'jiil'íhígíí éi kwe'é yaa halne' [Form 4B-101 NMRA](#). Díí naaltsoos éi kwe'é hóló, ą́ą' ádííliigo yídíiltah <https://www.nmcourts.gov/forms.aspx>.

NÁÁDIILYÁII BINICHÓ'Í YÁ YÁŁTI'II BINAANISH

Náádiilyáii Binichó'í Baa Hwiinít'íidéé' diné hái da yik'i diilnihgo náádiilyáii binichó'í Yá Yáłti' doo biniyé Personal Representative áyiil'íhigo naaltsoos “Letters of Testamentary” wolyé yeidooltsoos. Náádiilyáii Will, Naaltsoos Bik'ehgo Binichó'yéé ádoonííł doo áyiilaagóo (intestate-go) éi naaltsoos “Letters of Administration” wolyé yeidooltsoos. Díí naaltsoos binahjį' Náádiilyáii Binichó'iyéé Yá Yáłti'ígíí óhólníih ą́ąh siláago binichó'í yinidoolnish.

Náádiilyáii Binichó'iyéé Yá Yáłti'ígíí ą́ąh siláhígíí éi:

Náádiilyáii binichó'í bí dadooleełii t'áa altso yida'áłnih:

Náádiilyáii binichó'í altso aha'íidoolíł dóo dayídóoltah;

Náádiilyáii ą́ąh hadaaz'á nít'éé' ígíí yik'é nida'dooleeł (bibéeso nít'éé'ígíí t'áa nidaneezna'jį');

Náádiilyáii binichó'í neidoonih Naaltsoos Bik'ehgo Binichó'yéé ádoonííł bikáá'ígíí bik'ehgo éi doodago naaltsoos bik'ehgo binichó'í ádooníílgíí doo hólóoggo nitsaa hohoodzojį' beehaz'áanii, intestacy law, bik'ehgo íidoolíł; dóo

Náádiilyáii binichó'iyéé baa aahwiinít'íidí inichó'í yá yáłti'ígíí yadiilnii'go naaltsoos biyi'di bich'į' shi'dool'aadyéé altso áshłaał níigo yah iidoołtsoos (kwe'é ą́ą' ádííliigo yídíiltah [Section 45-3-1003 NMSA 1978](#)). Náádiilyáii Binichó'í Baa Hwiinít'į' bee adinishgo t'áa ą́ą'át'éego táa' nídízi', áadi índa alch'į' ánídoonííł.

Náádiilyáii Binichó'iyéé Yá Yáłti'ígíí náádiilyáii bibéeso doo t'áa bí yee ák'eedláago choidool'įįł da. Ákondi yinaalnishgo hodina'ígíí éi t'áa bee haz'ánigo náádiilyáii bibéeso bich'į' siláa doo (kwe'é ą́ą' ádííliigo yídíiltah [Section 45-3-719 NMSA 1978](#)). Náádiilyáii Binichó'iyéé Yá Yáłti'ígíí naalnishgo íł'ínígíí dóo ahéé'íłkeedígíí naaltsoos yikáa' ádeile' doo. Náádiilyáii Binichó'iyéé Yá Yáłti'ígíí binichó'í yinaalnishgo ą́ąh da'ílinígíí náádiilyáii bibéeso yik'é niyiilée doo (ááh ha'nínígíí éi naaltsoos bik'é ádaal'ínígíí, naaltsoos yah ajiniłgo bik'é na'azláhígíí, naaltsoos béeda'alne'go ą́ąhílinígíí da).

Náádiilyáii binichó'í real property dełni (kéyah, hooghan, dá'ák'eh ádaat'éii) bee hólóo nít'ée'go binichó'iyéé yá yáłti'ígíí binichó'í bízhi' doo dabikáa'go íidoolíł, “Personal Representative's deed” wolyé éi bee binichó'í la' bízhi' nahgóo kódoonííł. Deed wolyéhígíí éi beehaz'áanii át'éego hanichó'í beehaz'áanii bik'ehgo hódadéét'į'ii ayóo nanitł'ago hadil'į' dóo bee na'anish éi ą́ąh agha'diit'aahii yisínikango ná yinaashnishgo t'áa haa da át'é.